

ÉVKÖNYV, 2012, VII. évfolyam, 2012, 1. szám
Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

ETO/UDC: 02.12:37.016:502/504+371.671+373.32-028.45
Eredeti kutatómunka
A leadás időpontja: 2012.10.25.
Az elfogadás időpontja: 2012.11.04.
Terjedelem: 153–162.

FÜZNÉ KÓSZÓ Mária

Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
Tanító- és Óvóképző Intézet
Tanítóképző Szakcsoport
Szeged, Magyarország
fuzne@jgypk.u-szeged.hu

KÖRNYEZETTUDATOSSÁG ÉS 4. OSZTÁLYOS KÖRNYEZETISMERETI TANKÖNYVEK

Svest o prirodnoj sredini u udžbenicima za 4. razred prirode i društva u Mađarskoj

Environmental awareness and textbooks of environmental studies for 4th grade

Összefoglaló

Magyarországon az 1990-es rendszerváltást követően fellendült a tankönyvpiac, így a környezetismeret tantárgy tanításához is többféle tankönyv közül választhatnak az iskolák. Ez a tanulmány 7 leggyakrabban használt környezetismereti tankönyv tartalomelemzését a tanulók környezettudatosságának fejlesztése szempontjából mutatja be. Arra keresi a választ, hogy ezek a környezetismereti tankönyvek milyen támpontokat és segítséget adnak a környezettudatosság fejlesztéséhez. A környezetismereti tankönyvek különböző minőségben és mélységben foglalkoznak a környezettudatosság fejlesztésével. A tartalomelemzés eredményei megerősítik azt a feltételezést, hogy a tankönyvek többségében az ismeretátadás dominál a képességfejlesztéssel szemben. A tanulmány arra is rávilágít, hogy a környezetismereti tankönyveknek csak egy része helyez hangsúlyt a tanulók környezeti érzékenységének fejlesztésére, a környezeti attitűd formálására, amelyek meghatározó tényezők a környezettudatosság fejlesztése során.

Kulcsszavak: környezettudatosság, környezetismereti tankönyvek, tartalomelemzés, integrált tankönyv, környezetvédelem.

Bevezető

Magyarországon az 1990-es rendszerváltást követően föllendült a tankönyvpiac, melynek köszönhetően napjainkban több tankönyv közül választhatnak az iskolák és a pedagógusok. Ennek előnye, hogy a pedagógusok nagyobb valószínűséggel tudják kiválasztani a tanítványaik adottságaihoz, körülményeihez jobban igazodó tankönyveket. Sajnos Magyarországon nem működik olyan intézet, vagy kutatócsoport, amely rendszeres és átfogó kutatásokat végezne a tankönyvek elemzésével kapcsolatban. Egyetértek azokkal a kutatókkal (Gál, 1999; Karlovitz,

2001), akik megállapították, hogy a hazai tankönyvkutatás mozaikszerű képet ad a tankönyvek elemzéséről. A tankönyvelméleti kutatások nagy eredménye, hogy a tankönyvek bírálatának szempontsorát bővítették, pontosították, jobbították. (Kojanitz, 2005a) Ennek köszönhetően az iskolákba kerülő tankönyvek is igyekeznek követni a megújuló követelményeket, elvárásokat. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Tanító- és Óvóképző Intézetében a környezet- és a természetismeret tantárgy-pedagógiát tanítom, ezért fontosnak érzem, hogy tájékozódjam arról, mely környezetismereti tankönyveket használják legnagyobb arányban a tanítók. Sajnos nem találtam erre vonatkozó adatokat a szakirodalomban. Tájékozódás céljából vizsgáltam a közvetlen környezetemben arról, hogy melyik környezetismereti tankönyveket alkalmazzák legnagyobb arányban a tantárgyat tanító pedagógusok. 2010-ben interjút készítettem 38 alsó tagozatos tanítóval egy továbbképzésen, melyet Szegeden tartottunk. Az interjúban megszólított 38 pedagógus Magyarország 8 megyéjében tanít, és a következő megoszlásban használják a környezetismeret tankönyveket: a Nemzeti Tankönyvkiadónak egy, míg az Apáczai- és a Mozaik Kiadónak három-három tankönyvéből, összesen hétféle környezetismereti könyvből tanítanak a megkérdezett tanítók a következő arányban:

<i>Kiadó</i>	A környezetismeret tankönyv címe	A környezetismeret tankönyvek használatának %-os aránya
Apáczai Kiadó	Horváth M- Szentirmainé: Környezetismeret	15,78
	Dr Mester Miklósné: A mi világunk	13,16
	Temesvári Miklós: Környezet? Ismerem!	5,26
Mozaik Kiadó	Csókásiné és társai: Környezetünk titkai	18,42
	Makádi M.- Taraczközi A.: A Föld, amelyen élünk	10,53
	Pintér T. – Sallai M.: Környezetismeret	7,89
Nemzeti Tankönyvkiadó	Hartdégenné R. Éva: Környezetismeret 4.	28,95

A kutatás előzményei

Ebben a tanulmányban arra vállalkozom, hogy a környezettudatosság fejlesztésének szempontjából elemezzem a kiválasztott 7 környezetismereti tankönyv tananyagát. A kiválasztott hét tankönyv 2006- 2010 közötti kiadású, így mindegyik a közoktatásról

szóló törvény 2003 évi módosítása után jelent meg. A Kormány 243/2003. (XII.11.) rendelete a Nemzeti Alaptanterv alkalmazásához az általános rendelkezések, 2.§ (10) bekezdésében a következőket írja elő: „A helyi tantervnek biztosítani kell, hogy a tanulók életkorához, az egyes tantárgyak sajátosságaihoz igazodva a tanulók elsajátíthassák az egészségneveléssel, a fogyasztóvédelemmel, a környezetvédelemmel, a közlekedésre neveléssel.... összefüggő ismereteket, felkészüljenek azok gyakorlati alkalmazására....” (Czippán – Mathias, 2004. 10. old.)

A tankönyvkészítők a közoktatási törvény és a NAT előírásai alapján írják meg a tankönyveket, de minimum egy év kifutási idő szükséges ahhoz, hogy a tananyag tartalmában is realizálódhassanak a követelmények. Magyarországon a Nemzeti alaptantervet az utóbbi évtizedben több alkalommal: 2003-ban és 2007-ben is módosították. (A legújabb NAT 2012-ben jelent meg, de ez a jelen tanulmány szempontjából nem mérvadó.) Mivel 2006-os kiadású környezetismereti tankönyv is elemzésre került ebben a vizsgálatban, ezért a 2003-ban megjelent Nemzeti alaptanterv környezeti nevelésre vonatkozó előírását vettem alapul:

„A környezeti nevelés átfogó célja, hogy elősegítse a tanulók környezettudatos magatartásának, életvitelének kialakulását annak érdekében, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen a környezeti válság elmélyülésének megakadályozására, elősegítve az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését.” (NAT 243/2003.)

A hipotéziseim megfogalmazásához figyelembe vettem a közoktatási törvény és az alapidokumentum előírásait.

Hipotéziseim:

1. Mind a 7 kiválasztott környezetismereti tankönyv foglalkozik a környezettudatosság fejlesztésével (környezeti neveléssel), hiszen ezt a közoktatási törvény előírja.
2. A környezetismereti tankönyvek elsősorban ismeretbővítéssel járulnak hozzá a tanulók környezettudatosságának fejlesztéséhez.
3. A környezetismereti tankönyvek többsége a környezeti értékek- és kérdések bemutatása során nem helyez elég hangsúlyt a tanulók megfelelő környezeti attitűdjének és az egyéni felelősségérzetének formálására.

A tanulmánynak nem az a célja, hogy rangsort állítson fel a kiválasztott 7 negyedik osztályos környezetismereti tankönyv között. Arra keresi a választ, hogy milyen támpontokat, segítséget adnak a tankönyvek a tanítóknak a tanulók környezettudatosság fejlesztéséhez. A tankönyvek elemzése előtt célszerű felvázolni a környezeti nevelés, vagy másképpen nevezve, a környezettudatosság fejlesztésének lényegesebb sajátosságait.

A környezeti tudatosság fejlesztésének háttere

A tanulók környezettudatos gondolkodásának megalapozása és folyamatos fejlesztése minden pedagógus kötelessége, mellyel a környezeti nevelés során kell foglalkozni a pedagógiai tevékenységben.

A környezeti nevelés fogalma

„A környezeti nevelés egy folyamat, amelyben olyan világnemzedék nevelkedik fel, amely ismeri legtágabb környezetét is, törődik azzal, valamint annak problémáival. Tudással, készségekkel, attitűdökkel, motivációval és elkötelezettséggel rendelkezik, hogy egyénileg és közösségben dolgozzon a jelenlegi problémák megoldásán és az újabbak megelőzésén.” (UNESCO-konferencia, Tbiliszi, 1977).

A tbiliszi dokumentum évtizedekre előre segítette meghatározni a környezeti nevelés tartalmát, célcsoportjait, módszereit, taxonómiai bázisát, értéktartalmát és főbb területeit. A környezeti nevelésnek küldetése van, hiszen arra a fő feladatra vállalkozott, hogy olyan felelős és törődő állampolgárokat képezzen, akik értelmileg és érzelmileg is felkészültek arra, hogy környezeti kérdésekkel, problémákkal szembesüljenek, megértsék és megoldják azokat. A környezeti nevelés akkor lesz igazán eredményes, ha a mindennapi életben használható ismeretekre, tudásra készíti fel a tanulókat, ha a gyerekek számára is lényeges eseményekre, kérdésekre, megfigyelésekre és jelenségekre irányul. A környezeti nevelés többet jelent a tanulást szolgáló információk átadásánál. Kiterjed az emberi együttélésre, az ember-természet kapcsolatára, a testi-lelki egészségnevelésre, a társas készségek fejlesztésére. Ahhoz, hogy a felnövekvő generáció képes legyen a fenntartható fejlődés megvalósítására, olyan interaktív, készség- és képességfejlesztő pedagógiai módszerekkel kell az iskolában a tanulókat nevelni és oktatni, hogy cselekvőképes, környezettudatos polgárrá váljanak.

A környezettudatos gondolkodás

A környezettudatosság fogalma a konkrét cselekvésekkel túlmutat a környezeti ismereteken. „*A környezettudatosság a társadalom és tagjai számára legmegfelelőbb, hosszú távú környezeti értékeket céltudatosan ötvöző, tudományosan megalapozott gondolkodás és az azon alapuló magatartásforma, melynek gyakorlati célja az ember – környezet viszony harmóniájának megteremtése.*” (Kovács A. D. 2007. 65. old.)

A környezeti nevelés feladata felkészíteni a tanulókat a felelős gondolkodásra, cselekvésre, döntésre. A környezetre figyelő magatartásnak mindennaposá kell válnia. A környezeti nevelésnek az egész személyiségre kell tehát hatnia: a tudatra, érzelmekre és az akaratra.

A 4. osztályos környezetismereti tankönyvek tartalomelemzése

- 1) A Nemzeti Tankönyvkiadó *környezetismereti tankönyvének* tartalma lehetőséget ad a tanulók ismeretének nagymértékű bővítésére. Az élő és élettelen környezetre, valamint az emberi egészség megőrzésére vonatkozó ismereteket szép fotókkal és ábrákkal igyekszik vonzóvá tenni a tanulók számára. A természetű növények, a haszon- és hobbiállatok tananyagrészen a rokon fajtákat is bemutatja, így próbálja érzékeltetni az élővilág sokféleségét. A környezeti nevelés feladatai közül az egészségmegőrzésre és a természetvédelmi nevelésre vonatkozó ismeretekre fókuszál, a mesterséges környezetünkhöz való viszonytal és a környezetkímélő szokások kialakításával nem foglalkozik a tananyagok feldolgozásánál.

A 74 órára tervezett tanévi tananyagból 52 új téma bemutatása során 4 alkalommal (a tananyag 7,7 %-nál) tér ki közvetlenül a környezeti tudatosság fejlesztését szolgáló témák, kérdések feldolgozására.

A környezeti kérdések tárgyalása sok esetben személytelen, nem érinti meg a tanulók érzelemlátását, a megfelelő környezeti attitűd fejlesztése így megkérdőjelezhető. Az állatvédelem tárgyalásakor „személytelen” (nem érzelmeire ható) megfogalmazást tartalmaz, mint például: „*A liba tömését az állatvédők szerte a világon ellenzik, Európa legtöbb országában tilos a libát és kacsát tömni.*” (Hartdégenné, 2010. 35. old.) Ebből a szövegből úgy tűnhet a tanulóknak, hogy csak az állatvédők ügye ezzel a kérdéssel foglalkozni. Ennek a témának a feldolgozásában és a kérdések során sem szólítja meg a tanulókat, hogy nekik mi a véleményük ezzel a problémával kapcsolatban. *Az ember hűségese társa a kutya* című tananyagnál megszólítja a tanulókat, de nem a véleményükre kíváncsi, hanem utasítás- jellegűen közli a kutyatartás etikai kérdéseit. Például: „*Mielőtt kutyát tartanál, kutyafajtákat választanál, győződj meg róla, hogy az állat igényeinek megfelelő körülményeket tudsz-e számára biztosítani, van-e elég időd gondozni, etetni! Ne tartsátok rövid láncon a kutyát! A kutyának megfelelő mozgási lehetőséget kell biztosítani! Szomorú látvány a magára hagyott, kivert, kóbor kutya.*” (Hartdégenné, 2010. 36. old.) Véleményem szerint hatékonyabb lenne a tanulók attitűdfőmálása, ha megszólítaná őket, kíváncsi lenne a véleményükre, még akkor is, ha a tananyagot tanító pedagógus beszélgetés kezdeményezésével pótolja ezt. A tanulóknak így alkalmuk lenne otthon még egyszer átgondolni az állatvédelemmel kapcsolatos véleményüket, hozzáállásukat. A hobbiállatok tartásával kapcsolatos *Olyan ember vagy, ahogyan az állatokkal bánsz* című téma leírásában felsorolja az utasításokat, szabályokat, amelyeket be kell tartani. Például: „*Az állat nem játékszer! Ismerd meg az állat tulajdonságait, környezeti igényét, táplálkozási szokásait, táplálékát!*” Az állatvédelemmel kapcsolatban fontos, pontos ismereteket érint a tananyag, de féltő, hogy az utasítás jellegű szabályok felsorolása nem kelti fel a tanulók kíváncsiságát. A téma feldolgozása után a kérdések során már megszólítja a tanulókat. Olyan kérdéseket tesz fel, amelyek a tanulók személyes felelősségére is rávilágít. Például: „*Milyen szempontokat kell figyelembe vened, ha állatokat szeretnél tartani? Mondd el röviden, mit kell tenned, ha a névnapodra egy cicát kapsz!*” (Hartdégenné, 2010. 46. old.) Itt már konkrét lehetőség van a beszélgetés kezdeményezésére, amikor a tanulók érveket, ellenérveket fogalmazhatnak meg az állatok tartásával kapcsolatban.

- 2) A Mozaik Kiadó *Környezetünk titkai* című 4. osztályos munkatankönyvének elemzése arra világít rá, hogy a szerzők nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a tanulók legyenek nyitottak a természetes és mesterséges környezetük szépségei és értékei iránt. Rávilágít a természetkímélő magatartás gyakorlásának lehetőségeire, hiszen minden témakör bevezetésénél sőtára, tanulmányi kirándulásra hívja a tanulókat. A munkatankönyv nagy hangsúlyt helyez az egészséges és harmonikus életvitel

szokásainak megalapozására. A 74 órára tervezett tananyag feldolgozásánál 46 új témát dolgoz fel, amelyből 20 témánál (43,5%) mutat rá a természetes és a mesterséges környezettel kapcsolatos környezetkímélő tevékenységekre. A tanulók érzelmi világának mozgósítására is törekedtek a szerzők. Például: „*Az erdő gyakran megihletti a művészeket. Milyen érzéseket, érzelmeket vált ki belőled ez a kép?*” (Csókási és társai, 2008. 8. old.) A környezetkímélő életmódra például a *helyes vásárlási szokások és a reklámok* című témák feldolgozása során tér ki úgy, hogy konkrét példákat mutat be az otthoni hulladék csökkentésére. A tanulók kritikai gondolkodását is fejleszti például a reklámok téma feldolgozásánál: „*Figyeld meg, hogyan csábítják az embereket a különböző áruk megvételére!*” (Csókási és társai, 2008. 8. old.)

- 3) A „*Föld, amelyen élünk*” című 4. osztályos tankönyv, melyet a Mozaik Kiadó jelentetett meg, egy tankönyvcsalád része. Ez a tankönyvcsalád a tanulóknak „*komplex tanulási környezetet*” a tanítóknak pedig sokoldalú szakmai- módszertani segítséget nyújt. A komplex tanulási környezet biztosítása abban nyilvánul meg, hogy a szerzők nem osztották a tananyagot hagyományos tankönyvi leckékre, hanem az évszakok váltakozását követő témák feldolgozása különböző terjedelmű fejezetekre és alfejezetekre tagolódik. Az évszakok legfőbb jellemzőin keresztül mutatják be, hogy hogyan alkalmazkodnak az élőlények a környezeti feltételek időszakos, de évente ismétlődő változásaihoz. Emellett az élettelen természeti környezet változásainak jelenségeit, és ok-okozati összefüggéseit is tárgyalja. A tankönyvi szöveghez sokféle tantárgyközi (interdiszciplináris) információ és feladat kapcsolódik, amellyel az a céljuk a szerzőknek, hogy komplex rendszerbe illesszék a természetes és mesterséges környezetünk ismereteit. Ez jó támpontja lehet például a projekt jellegű tanításnak, tanulásnak. A tankönyvről megállapítható, hogy támaszkodik a gyerekek spontán és irányított megfigyeléseire, önálló tapasztalatszerzésükre, a természeti és az épített környezetben szerzett élményekre. A tankönyv szövege 3 témánál foglalkozik közvetlenül a tanulók környezettudatosságának fejlesztésével, amikor a természetvédelmi tevékenység alapvető feladatait tárgyalja. Három téma feldolgozása előtt a tanulók számára olyan kérdéseket tesz fel, amely a tanulók egyéni felelősségét is érinti. Ilyen kérdés például: „*Milyen ajándékokat ad a természet, amelyeket nem vihetsz haza, mégis gazdagabb leszel velük? Hogyan őrizheted meg kirándulásakor szerzett élményeidet úgy, hogy nem teszel kárt a természetben?*” (Makádi – Taraczközi, 2007. 99 old.) Ez a tankönyv a környezeti nevelés témaköréből csak a természetvédelmi feladatokat látja el. Félő, hogy az olvasási nehézségekkel küzdő, vagy az olvasni nem szerető 4. osztályos tanulók megriadnak a tankönyv sok-sok szöges részétől.
- 4) A Mozaik Kiadó *Környezetismeret* című munkatankönyv egy integrált tankönyvcsalád része. Ebben az integrált tankönyvcsaládban matematika, olvasás, fogalmazás, nyelvtan, ének-zene és a környezetismeret tartozik. Ennek a munkatankönyvnek az a fő célja, hogy játékos, életszerű feladatokon, saját

megfigyeléseken és tapasztalatokon keresztül próbálja rávezetni a tanulókat a környezet törvényszerűségeinek, jelenségeinek felismerésére. A szerzők a környezetkímélő életmód megalapozására helyezik a hangsúlyt. A tankönyv tartalma hozzájárul, hogy a környezettudatos gondolkodáshoz és magatartáshoz konkrét, a mindennapi életben jól hasznosítható tudásra, tapasztalatokra tegyenek szert a tanulók. Az évi 74 órára tervezett, 52 új ismeret feldolgozása során 30 témánál (a tananyag 57, 7% -nál) tér ki részletesen a környezeti tudatosság fejlesztésére. Ez a tankönyv a környezeti nevelés feladatait nagyon tágan értelmezi, mert a természeti értékek bemutatása mellett a szociokulturális és az épített környezet értékeinek megóvására is kitér. A mértéktartó fogyasztói magatartásra, a hulladék csökkentés módjaira is rávilágít. Például: „*A környezetszennyezést csökkentheted, ha takarékoskods az árammal! Kapcsold le a villanyt, kapcsold ki a számítógépet, ha már nincs szükséged rá! A tévét, a számítógépet áramtalanítsd, ha már nem használod!*” (Pintér- Sallai 2009.34. old.)

- 5) Az Apáczai Kiadó 4. osztályos környezetismeret tankönyve elsősorban a tanulók ismeretének bővítésére helyezi a hangsúlyt. A 74 órás évi tananyagból 42 új témát dolgoz fel. „*Az élettelen környezet és az élőlények kapcsolata*” témakörön belül 4 téma feldolgozásánál (a tananyag 9,5%-nál) környezetvédelmi kérdések és problémák elemzésével is foglalkozik. Az élettelen környezeti tényezők elemzésénél problémafelvető kérdésekkel készíti a tanulókat gondolkodásra. Például: „*A képek alapján beszéljétek meg, miért okozhat talajpusztulást, ha a fákat kivágják? A bevetetlen szántóföldön milyen kárt okozhat az erős szél és a hirtelen lezúduló csapadék?*” (Horváth – Szentirmainé 2007. 46.old.) A tananyagot tényszerű ismeretközlés stílusban mutatja be a könyv. Például: „*Az istállótrágya használata környezetbarát, mivel nemcsak a szükséges tápanyagokat tartalmazza, hanem a talajlakó élőlényeknek is kedvező feltételeket teremt.*” (Horváth – Szentirmainé 2007. 47old.) A környezeti témák ilyen ismeretközlő bemutatása nem hívja fel a tanulók figyelmét, hogy a környezet kímélése és védelme érdekében ők is tehetnek valamit. *A lakóhely környezetének védelme* című téma bemutatásánál a környezetszennyezés okait tényszerűen közli, a megelőzés lehetőségeivel csak érintőlegesen foglalkozik. Nem esik szó például a hulladékcsökkentés olyan módjairól, mint a mértéktartó fogyasztói és vásárlói magatartás, amely a tanulók számára is fontos lenne a mindennapi életük során. A gyerekek környezetvédő feladataira, tevékenységeikre csak néhány mondattal vagy fotók bemutatásával tér ki. Az 53. oldalon olyan fotókat mutat be, amelyen gyerekek mesterséges fészekodút telepítenek a madarak számára, vagy fákat ültetnek, ez lehetőséget kínál beszélgetések kezdeményezésére arról, hogy a gyerekek mit tehetnek a közvetlen környezetük minőségének javítása érdekében. „*Az élettelen környezeti tényezők megfigyelése, vizsgálata*” téma lehetőséget kínál a terepen elvégezhető tanulói vizsgálatokra, közvetlen tapasztalatok szerzésére, amely elősegítheti a környezettudatosság fejlesztését.

- 6) Az Apáczai Kiadó *A mi világunk* című környezetismereti tankönyve a címlapon jelzi, hogy a kompetenciaalapú tanulást-tanítást szolgálja. Elsősorban a természettudományos és a szociális kompetencia fejlesztésére helyezi a hangsúlyt, így közvetve a környezeti érzékenység és a környezettudatosság fejlesztését is szolgálja. A tanulók különböző képességeinek fejlesztése a tankönyvhöz kapcsolódó munkafüzet feladataival fejleszhető eredményesen. A 74 órára tervezett tantárgyi programhoz 58 új téma feldolgozását tartalmaz a tankönyv szövege, amelyből 16 témánál (27,6%) foglalkozik közvetlenül a környezettudatos gondolkodás- magatartás és a környezetérzékenység (megfelelő környezeti attitűd) fejlesztésével. A „*Mit tehetünk környezetünk védelméért*” téma tárgyalása teljes terjedelmében az emberek általános és egyéni felelősségét tárgyalja. Ennek a témának a feldolgozása során olyan gondolkodtató feladatokra, tevékenységekre szólítja fel a tanulókat, hogy lehetőséget teremtsz számukra átérzeni a saját felelősségüket. Például: „*Té hogyan építenéd meg a házádat környezetbarát módon? (Hulladékgyűjtés, Vízmelegítés, fűtés, környezetbarát anyagok felhasználása, a lakásban, kertben, zajvédelem, kerttervezés.)*” (Dr. Mester 2006. 72.old.) A szerző a tények ismertetése mellett többször megszólítja a tanulókat, így személyesebb a tananyag feldolgozása, amely jobban felkeltheti a 10 éves korosztály érdeklődését, mert a környezetükben játszódó eseményeket nem rajtuk kívül álló eseményként élik meg.
- 7) Az Apáczai Kiadó *Környezet? Ismerem!* – *Egy környezettudatos gyermek negyedik könyve*. Már az alcím is jelzi, hogy a tanulók környezettudatosságának fejlesztése a fő célja a tankönyvnek. Mindjárt a bevezetőben megszólítja a tanulót a tankönyv. „*Reméljük, hogy a címhez méltóan tudatosabban figyelsz környezetedre, félted, óvod értékeit.*” (Temesvári, 2010. 3. old.) Ez a közvetlen, személyes stílus a munkatankönyv végéig megmarad. A természettudományos kompetencia és a környezettudatos gondolkodás fejlesztését nagymértékben segíti a sok rendszerező táblázat, a csoportosítást bemutató ábra, amelyek a tanulók ismereteinek rendszerezését szolgálják. A tanulók képességeinek sokoldalú fejlesztését a „*megfigyelő, okoskodó, összehasonlító, gondolkodó, következtető, ténygyűjtő, érvelő, vitatkozó, ténykedő, érzékelő, kutakodó, érdeklődő, értelmező,*” stb. tanulói tevékenységekkel és feladatokkal szolgálja. Ennek a tankönyvnek minden téma feldolgozása közvetlenül vagy közvetve hozzájárul a környezettudatosság fejlesztéséhez. Emellett 7 téma teljes egészében a környezetkímélő életmód bemutatására helyezi a hangsúlyt, ahol konkrét pozitív példákkal érzékelteti a tanulókkal, hogy ők is tehetnek valamit a környezetük minőségének javítása érdekében. Például: „*Vásárlási szokásaiddal is sokat tehetsz a szemét mennyiségének csökkentése érdekében, ha olyan terméket választasz, amelyek csomagolása újrahasznosított anyagból készült. Kanadában lomtalanítás idején az emberek gyakran szerveznek garázs-kiürításokat, ahol jelképes összegekért vásárolhatják meg mások feleslegessé vált dolgait. Szervezzetek ti is lomboltot!*” (Temesvári, 2010. 24-25. old.)

Konklúziók

A környezetismereti tankönyvek elemzésének eredményei alapján megállapítható, hogy az első hipotézisem beigazolódott. A 7 kiválasztott környezetismereti tankönyv mindegyike foglalkozik a tanulók környezeti tudatosságának fejlesztésével. Eltérések tapasztalhatók viszont a környezeti nevelést szolgáló tananyagrészek minőségében és mennyiségében.

Második hipotézisként azt feltételeztem, hogy a környezetismereti tankönyvek elsősorban ismeretbővítéssel járulnak hozzá a tanulók környezeti tudatosságának fejlesztéséhez. A tartalomelemzés eredményei ezt csak részben igazolják. A megvizsgált hét tankönyv közül háromban az ismeretközlő (ismeretterjesztő) szöveg dominál. Négyben viszont a tanulók természettudományos kompetenciáját, környezeti attitűdjét és környezettudatosságát fejlesztő leírások, tevékenységek, feladatok vannak.

Harmadik feltételezésem szerint a környezetismereti tankönyvek többsége nem helyez elég hangsúlyt a tanulók megfelelő környezeti attitűdjének és az egyéni felelősségének rávilágítására a környezeti értékek- és kérdések bemutatása során. A tartalomelemzés eredményei ezt a hipotézisemet alátámasztják, mert csak három könyv tananyaga tartalmaz következetesen olyan leírásokat, tevékenységeket, amelyek lehetőséget adnak a gyerekek számára, hogy megérezzék, átéljék a környezeti értékek, problémák kínálta lehetőségeket, így fejleszti a felelősségtudatukat is. A kompetenciaalapú tankönyvek közül a *Környezet? Ismerem!* című környezetismereti tankönyv tartalma és stílusa érzékelteti legjobban, hogy a tanulók életminősége és a környezet állapota kölcsönösen meghatározzák egymást és összefüggnek egymással.

Summary

Following the economic and political regime changes in the 1990's in Hungary, the market of textbooks has expanded. That is why schools can choose among many kinds of textbooks of environmental studies. This paper presents the content-analyses of the seven most popular textbooks of environmental studies concerning how they treat the development of environmental awareness. This study looks for the answer what points of reference and what help are given to develop pupils' environmental awareness. These environmental textbooks deal with the development of environmental awareness in different kinds of quality and the extent of details also varies. The results of this study confirm the hypothesis that most textbooks rather concentrate on giving information than developing pupils' way of environmental thinking, skills and behaviour. The study also reveals that only some of the textbooks lay emphasis on developing pupils' environmental sensitivity and on forming their attitudes and skills necessary to understand environmental awareness.

Keywords: environmental awareness, textbooks of environmental studies, content-analysis, integrated textbook, environment protection.

Irodalomjegyzék:

- Csókásiné – Horváthné - Dr. Jamrik K. Edit – Mészárosné (2008): *Környezetünk titkai*. Munkatankönyv 4. osztály. Harmadik Kiadás. Szeged: Mozaik Kiadó.
- Czippán Katalin- Mathias Anna (szerk.,2004): *Segédlet az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez*. Budapest: Oktatási Minisztérium.
- Dr. Mester Miklósné (2006): *A mi világunk*. Környezetismereti tankönyv. Celldömölk: Apáczai Kiadó.
- Gál Ferenc (2001): Tankönyvekről, tankönyvpiacról. *Új Pedagógiai Szemle*, 51 évf. 1. szám. 40–45. old.
- Hartdégenné Rieder Éva (2010): *Környezetismeret tankönyv*. Általános iskola 4. osztály. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Horváth Miklós – Szentirmainé Brecksok Mária (2007): *Környezetismeret a 4.osztály és a 10 éves korosztály számára*. Celldömölk: Apáczai Kiadó.
- Karlovitcz János Tibor (2001): Az iskolai tankönyvválasztásról. *Új Pedagógiai Szemle*, 51 évf. 1. szám. 69–79. old.
- Kojanitz László (2005a): A tankönyvkutatás szerepe és feladatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 55 évf. 3.sz. 53–68.old.
- Kojanitz László (2005b.): Tankönyvanalízisek. *Iskolakultúra*, 15. évf. 9. sz. 135–143. old.
- Kovács András Donát (2007): A Környezettudatosság fogalma és vizsgálatának hazai gyakorlata. In: Települési Környezet Konferencia, *Életminőség – Lakókörnyezet – Rekreáció Szekció*, Konferenciakötet, Debrecen. 64–69. old.
- Makádi Mariann – Taraczközi Attila (2007): *A Föld, amelyen élünk*. Környezetismeret 4. osztály. Harmadik kiadás. Szeged: Mozaik Kiadó.
- Pintér Tibor – Sallai Margit (2009): *Környezetismeret*. Munkatankönyv negyedik osztályosoknak. Szeged: Mozaik Kiadó.
- Temesvári Miklós (2010): *Környezet? Ismerem!* 4. évfolyam. Egy környezettudatos gyermek negyedik könyve. Celldömölk: Apáczai Kiadó.